

Antal Molnár, *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2022.; 225 stranica

Hrvatski institut za povijest objavio je potkraj 2022. godine prijevod knjige mađarskoga povjesničara Antala Molnára *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske*. Taj je čin i sam po sebi hvalevrijedan iskaz višegodišnjeg poticanja znanstveno plodonosne suradnje hrvatske i mađarske historiografije predvođene Hrvatskim institutom za povijest. Objava djela dodatno apostrofira nastojanja na suradnji historiografija s obzirom na to da se analizirana povijest Zagrebačke biskupije i Hrvatske temelji na komparativističkom pristupu koji je, premda nasušno potreban, u dvjema historiografijama još uvijek u povojima.

Knjiga je strukturirana vrlo pregledno u tri poglavlja. Prvo potanko analizira ustrojstvo i funkcioniranje Zagrebačke biskupije u 16. i 17. stoljeću, a drugo i najkraće u obliku sažetog pregleda sabire najvažnije podatke o funkcioniranju ugarske crkvene hijerarhije na područjima koja su zauzeli Osmanlije. Treće i najdulje poglavlje kao logičan tematski nastavak bavi se osnovnom temom djela — oslikava kvalitete uspostave jurisdikcije Zagrebačke biskupije na teritoriju pod osmanskom vlašću.

U *Uvodu* (1-8) autor je knjigu uklopio u opći okvir svojih znanstvenih istraživanja ugarske i balkanske Katoličke Crkve pod Osmanlijama. Molnár je uvod-

no sažeo rezultate svojih dosadašnjih istraživanja, predstavio njihove zaključke i historiografske stavove o Crkvi u osmanskoj Slavoniji te uputio zahvale zaslužnicima za izdavanje ovoga djela.

Prvo poglavlje *Zagrebačka biskupija u sklopu ustrojstva ugarske Katoličke crkve u 16. i 17. stoljeću* (9-58) Molnár je podijelio na dva potpoglavlja. Prvo, *Posljedice osmanskog osvajanja na području zagrebačke biskupije* (9-24), započinje podnaslovom *Preustroj povijesno-geografskih okvira* (9-14) u kojem se sažima problematika teritorija i funkcioniranja srednjovjekovnog Slavenskog Kraljevstva kao i najvažniji podaci koji upućuju na teritorijalno preslagivanje, preustroj i preimenovanje nastalo uslijed osmanskih osvajanja i neposredno nakon njih. Drugi podnaslov, *Teritorijalne i materijalne posljedice* (14-19), kontekstualizira posljedice osmanskih osvajanja materijalnu, teritorijalnu, organizacijsku, liturgijsku i financijsku organizaciju Zagrebačke biskupije. Molnár u podnaslovu *Reformacija i doseljavanje pravoslavnih Srba* (19-24) povezuje slabe učinke reformacije na hrvatskim prostorima sa strukturnom povezanošću hrvatske crkvene i velikaške elite ukazujući pritom na razlike u odnosu na prilike u Ugarskoj te propitujući učinke tih odnosa na doseljavanje vlašskog stanovništva. I dok se autor u prvom potpoglavlju prije svega posvetio oslikavanju općih okolnosti funkcioniranja Zagrebačke biskupije pod osmanskom vlašću, drugo potpoglavlje prvog poglavlja, *Mijene institucionalnog ustrojstva Zagrebačke biskupije* (24-57), odnosi se isključivo na pregled unutarnjeg funkcioniranja Biskupije. Prvi podnaslov ovog potpoglavlja odnosi se na njezinu najvažni-

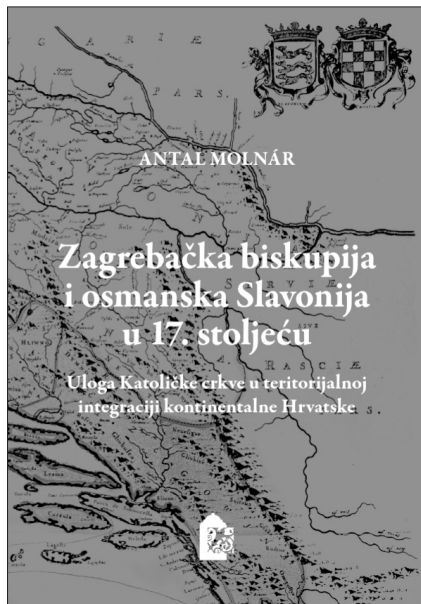
ju instituciju, koju autor naziva glavnim čuvarom njezinih prava i identiteta — *Kaptol* (24-33). Autor opisuje mijene kaptolskog ustrojstva te unutar ugarskih crkvenih okvira kontekstualizira prihode, funkcioniranje i djelatnost kanonika Zagrebačkog kaptola. Ističu se posebnosti Kaptola kao što su činjenica o izostanku vanjske migracije, važnost u hrvatskom staleškom sustavu i sudjelovanje u protuturskoj obrani. Analiza je potkrijepljena i tablicom koja prikazuje *stallume* i prihode zagrebačkih kanonika tijekom 17. stoljeća. Podnaslov *Odgoj svećeničkih kandidata* (33-38) također ističe specifičnosti Zagrebačke dijeceze, koja se sustavom obrazovanja svećeničkog pomlatka mogla usporediti samo s Ostrogonskom nadbiskupijom. Počevši s opisivanjem obrazovanja u Bologni, Zagrebu, Beču i Rimu autor zaključuje o pozicioniranosti Zagrebačke dijeceze između mediteranskog i srednjoeuropskog kršćanstva. Podnaslov *Biskupi* (38-44) temeljem prozopografske analize zagrebačkih biskupa također dolazi do zaključka o karakteristikama Biskupije u skladu s dvama krugovima katoličanstva. Zaključuje se i o logici imenovanja biskupa iz kaptola, neuklapanju u obrasce ugarske državne Crkve te se propituju reperkusije takvih karakteristika. Podnaslov je potkrijepljen i prozopografskom tablicom s prikazom zagrebačkih biskupa tijekom 17. i 18. stoljeća. Podnaslov *Rekonstrukcija ustrojstva crkvenih ustanova* (44-51) nastoji rekonstruirati obrasce funkcioniranja i transformacije funkcioniranja pastorala Zagrebačke biskupije u zavisnosti od funkcioniranja župa, redovničkih zajednica i svećeničkog kadra uslijed osmanske ugroze. Zaključni podnaslov, *Zagre-*

bačka sinoda 1634. godine: počeci hrvatske nacionalne konfesionalizacije (51-57), u svjetlu zaključaka iznesenih u prethodnima oslikava rečeni događaj s jedne strane kao početak nacionalne konfesionalizacije, koja je u sferama dugog trajanja rezultirala nacionalnom emancipacijom, a s druge strane kao krugu argumentacije o specifičnom položaju i karakteristikama Zagrebačke biskupije tijekom 16. i početkom 17. stoljeća. Autor je Zagrebačku sinodu smjestio u kontekst ugarske Crkve i zbivanja u Crkvi općenito, ali je u obzir uzео i partikularne interese i nastojanja aktera uključenih u zbivanja vezana za biskupijsku sinodu 1634.

Drugo poglavlje Molnárove knjige, *Ugarska katolička hijerarhija i osmanska Ugarska* (59-76), podijeljeno je u tri potpoglavlja, a započinje potpoglavljem *Katolici u osmanskoj Ugarskoj* (59-63). Autor u njemu objašnjava kadrovsko i organizacijsko funkcioniranje ugarske Crkve na okupiranom području u skladu s karakterističnim obilježjima ugarsko-osmanskog kondominija kao i politikom rimske kurije. Potpoglavlje *Sveta stolica i Katoličke misije* (63-66), sažima organizacijska nastojanja i organizacijsku politiku koju je Sveta stolica vodila na okupiranim prostorima od slanja apostolskih vizitatora do osnivanja misijskih biskupija pod patronatom *Kongregacije za širenje vjere* osnovane 1622. Potpoglavlje *Vikari ugarskih biskupa na područjima pod osmanskom vlašću* (66-76) prikazuje odlike, zajednička svojstva i razlike u odnosu na pastoralnu skrb, okupljanje vjernika, prikupljanje poreza, odnose prema misijskim biskupima i utjecaj na teritorijalnu integraciju ugarskog prostora u šest

ugarskih dijeceza koje su se djelomično ili u potpunosti našle pod osmanskom vlašću, a to su dijeceze sa sjedištem u Vacu, Pečuhu, Vesprimu, Čanadu i Kalači.

Posljednje te argumentativno centralno poglavlje, *Jurisdikcija zagrebačke biskupije nad teritorijem pod osmanskom vlašću (77-146)*, sastoji se od dvaju potpoglavlja. Potpoglavlje *Pozadina prisutnosti zagrebačkih biskupa na teritoriju pod osmanskom vlašću (77-99)* započinje podnaslovom *Hrvatsko-slavonski stalež i osmanska Slavonija (77-88)*. Ovaj podnaslov brojnim primjerima oslikava glavnu strukturnu razliku ugarskog i hrvatsko-slavonskog prostora odnosno činjenicu da hrvatski staleži, uključujući i institucije Zagrebačke biskupije, nisu imali gotovo nikakav utjecaj na prostor pod upravom Osmanlija za što Molnár daje nekoliko razloga počevši od stvarnih vojnih odnosa, izumiranja aristokracije, velikih promjena u sastavu stanovništva kao i drukčijem organizacijskom obrascu Osmanskoga Carstva na hrvatsko-slavonskom spram ugarskog prostora. *Katolička Crkva u osmanskoj Slavoniji (88-99)* podnaslov je kojim autor uvodno razjašnjava problematiku rasapa srednjovjekovnog crkvenog ustrojstva na okupiranom prostoru srednjovjekovne Slavonije na nekadašnjem teritoriju Zagrebačke, Đakovačke, Srijemske i Pečuške biskupije. Ustvrdjujući da je povijest Crkve u osmanskoj Slavoniji u 16. i 17. stoljeću povijest sukoba raznovrsnih crkvenih institucija, objašnjava genezu djelovanja bosanskih franjevac na širokom prostoru Osmanskoga Carstva kao i genezu te tijekom sukoba beogradskog i bosanskog biskupa radi ingerencije nad slavonskim župama. U potpoglavlju *Vikari*

Zagrebačke biskupije na teritoriju pod osmanskom vlašću (100-145) autor je istaknuo prvi podnaslov, *Nastanak i ustaljivanje vikarske dužnosti (100-109)*. U njemu sažima odnose moći strukturnom analizom interesa i stavova sukobljenih strana unutar slavonske Crkve pod osmanskim okupacijom kako bi razjasnio genezu institucije zagrebačkog vikara na tom prostoru sredinom 17. stoljeća. Podnaslov *Jurisdikcijski sukobi s misijskim biskupima (109-127)* detaljno raščlanjuje koloplet jurisdikcijskih, crkveno-političkih, diplomatskih i lobističkih sukoba koje su vikari zagrebačkog biskupa i njihovi pristalice slavonski franjevci vodili s bosanskim i beogradskim misijskim biskupima, odnosno s bosanskim franjevcima. Autor je niz sukoba koji su trajali tijekom druge polovice 17. stoljeća prikazao u okviru četiri žarišne točke koje su najčešće nastajale uslijed ispražnjenosti neke od ključnih stolica slavonske Crkve. Podnaslov *Pastoralne zadaće vikara*

(127-134) opisuje važnost dostavljanja svetog ulja i blagoslovljenih liturgijskih predmeta Crkvi na okupiranom području, kao i brojne komplikacije koje su vikari na osmanskom prostoru imali pri obavljanju svakodnevnih dužnosti kao što je vizitacija župa. Prikazujući dužnosti koje je vikar zagrebačkog biskupa na području svoje ingerencije činio te uspoređujući te dužnosti s onima koje su obavljali vikari ugarskih biskupa na okupiranom teritoriju, autor u podnaslovu *Obavještajne dimenzije* (134-137) zaključuje da su slavonski vikari obavljali znatno više obavještajnih zadataka odnosno špijunskih aktivnosti dostavljajući prvenstveno u Zagreb izvještaje o djelovanju i postupcima osmanskih institucija, kao i o pokretanju osmanske vojske. *Peštanska rezidencija bosanskih franjevaca i vikar Ostrogonke nadbiskupije za teritorij pod osmanskom upravom* (137-145) posljednji je podnaslov knjige i ekskurs na nešto sporadičnije pitanje franjevačke peštanske rezidencije i kratkotrajnog vikara Ostrogonke nadbiskupije koji je iskorišten kao primjer u funkciji završnog autora osvrta na onodobno protursko i protutursko sagledavanje budućnosti unutar franjevačkog reda koje Molnár smatra suštinskim zamašnjakom kako u ovom poglavlju analiziranih događaja, tako i dugoročnih posljedica koje su imale za slavonsko-hrvatski prostor nakon oslobođenja od Osmanlija.

Zaključak (147-152) preciznošću razloženih hipoteza prati strukturu knjige. Autor zaključuje da se u autonomnoj strukturi zagrebačke Crkve mogu uočiti prvi koraci oblikovanja novovjekovne hrvatske nacionalne svijesti, a zatim ističe političko-crkveno-organizacijski ras-

korak u funkcioniranju vlasti na prostoru pod osmanskom vlašću. Franjevci veličkoga samostana pokrenuli su proces odvajanja od bosanskih franjevaca priklonivši se zagrebačkom biskupu i tako trajno utjecali ne samo na crkvenu jurisdikcijsku integraciju okupiranog prostora, već i pokrenuli proces trajne i nepovratne integracije ovoga prostora u okvire Hrvatsko-Slavenskog Kraljevstva.

Dodatak *Nadbiskupi i biskupi ugarskih i hrvatskih katoličkih dijeceza 1526. — 1686.* (153-164) donosi poimenične kronološke popise crkvenih velikodostojnika Ostrogonke i Kaločke metropolije u navedenom razdoblju te misijske biskupe koji su vršili pastoralnu dužnost na prostorima Ugarske i Slavonije u istom razdoblju.

Dodatak *Karte* (165-178) sastoji se od 13 originalnih kartografskih prikaza političkih i crkveno-organizacijskih prilika Ugarskog i Slavenskog Kraljevstva od kasnog srednjeg vijeka do kraja 18. stoljeća, a teritorijalni ustroj dijeceza na prostoru današnje kontinentalne Hrvatske prikazan je zaključno sa suvremenosti. Kartografske prikaze odlikuje vrlo visoka minucioznost i preciznost prikaza te je svaki pojedini segment prikazan kako na većim tako i na manjim i to preciznijim kartama. Poglavlje *Izvori i literatura* (179-215) podijeljeno je na potpoglavlje o *Arhivskim izvorima* (179-181), razvrstanim prema zemlji u kojoj se danas nalazi arhiv, a zatim se navode *Objavljeni izvori* (182-187) i *Literatura* (187-215). Autor je djelu pridodao i *Kazalo imena* (217-220) te *Kazalo mjesta* (221-225).

Prikazana znanstvena monografija može poslužiti kao ogledan pregled me-

todološkog postupka. Autor od početka do kraja djela smisleno i jasno dokazuje unaprijed postavljena istraživačka pitanja te se služi skupom različitih metoda od kojih posebno valja istaknuti komparativistički pristup i prozopografsku analizu. Razmjeri znanstvenog doprinosa ovoga djela i više su nego značajni s obzirom na to da je autor dao precizne odgovore na vrlo kompleksna pitanja, gotovo za-

boravljena u hrvatskoj historiografiji. U vremenu pojačanih trendova disciplinarnog rasapa u historiografiji Malnár je na čvrstim, ali prije svega multidisciplinarnim i suvremenim temeljima, analizom crkveno-povijesnih pitanja, zapravo inaugurirao važna pitanja hrvatske političke povijesti. Ova knjiga može poslužiti kao iznimna polazišna osnova daljnjim istraživanjima hrvatske, a osobito slavonske ranonovovjekovne povijesti.

• *Jakov Blagojević*